

УДК 343.13

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-291-297><https://orcid.org/0000-0002-0939-7353>**Карпенко М. О.,**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА У ПРОЦЕДУРІ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ, НА ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ТА/АБО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОНТРАКТОМ ОСІБ РЯДОВОГО, СЕРЖАНТСЬКОГО І СТАРШИНСЬКОГО ТА ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

Анотація. Статтею 65 Конституції України встановлено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 в Україні було введено воєнний стан, який неодноразово продовжувався. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала викликом для всіх громадян нашої країни, державних інституцій, які мають забезпечити її стале функціонування та боротьбу з ворогом у цей складний період. Суспільство зіштовхнулося з потребою формування значного людського ресурсу задля захисту Вітчизни, зокрема мобілізаційного.

Реагуючи на відповідні запити, законодавець постійно трансформує чинне законодавство з метою створення комплексного дієвого механізму протидії збройної агресії. Не є виключенням і кримінальне процесуальне. Одним з таких кроків стало запровадження в Кримінальному процесуальному кодексі України процедури скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу. Проте, у цій процедурі підлягає науковій оцінці правомірність наявності у прокурора імперативних повноважень ініціювати перед слідчим суддею або судом питання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу згідно ч. 1 ст. 616 Кримінального процесуального кодексу України.

У статті аналізується відповідність нововведень гарантіям дотримання прав, свобод та інтересів особи в кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжний захід, воєнний стан, прокурор, повноваження, презумпція невинуватості, рівність перед законом і судом.

KARPENKO M. POWERS OF THE PROSECUTOR IN THE PROCEDURE OF CANCELLATION OF A PREVENTIVE MEASURE FOR MILITARY SERVICE BY CONSCRIPTION DURING MOBILIZATION, IN A SPECIAL PERIOD AND/OR MILITARY SERVICE UNDER CONTRACT FOR PERSONS OF THE RANK AND FILE, SERGEANT AND MASTER SERGEANT, AND OFFICER CORPS

Abstract. Article 65 of the Constitution of Ukraine establishes that the protection of the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine, and respect for its state symbols are the duty of citizens of Ukraine. Citizens perform military service in accordance with the law.

By Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022, martial law was introduced in Ukraine, which was repeatedly extended. Full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has become a challenge for all citizens of our country, state institutions that must ensure its sustainable functioning and fight against the enemy in this difficult period. Society is faced with the need to form a significant human resource to defend the Fatherland, in particular mobilization.

Responding to relevant requests, the legislator is constantly transforming current legislation in order to create a comprehensive effective mechanism for countering armed aggression. Criminal procedural law is no exception. However, in this procedure, the legality of the prosecutor's imperative powers to initiate before the investigating judge or court the issue of canceling the preventive measure in the form of detention of the suspect, accused for the continuation and/or completion of military service by conscription during mobilization, for a special period and/or military service under a contract for privates, sergeants, non-commissioned officers and officers in accordance with Part 1 of Article 616 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is subject to scientific assessment.

The article analyzes the compliance of innovations with guarantees of observance of the rights, freedoms and interests of the individual in criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, preventive measure, martial law, prosecutor, powers, presumption of innocence, equality before the law and the court.

Постановка проблеми. Інститут запобіжних заходів у межах кримінального провадження постійно привертає увагу науковців. Особливо актуальним цей напрямок юридичної науки став під час дії воєнного стану. Виважений підхід до його законодавчого опрацювання та реалізації на практиці дозволяє державі утримувати розумний баланс між громадянським обов'язком підозрюваного, обвинуваченого захищати Вітчизну та завданнями кримінального провадження. Одним з таких дієвих механізмів є скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу. Проте, підстави та порядок його реалізації мають узгоджуватися з конституційними, конвенційними правами, свободами та інтересами особи. У цьому сенсі підлягає науковій оцінці правомірність існування у прокурора імперативних повноважень ініціювати перед слідчим суддею або судом питання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу згідно ч. 1 ст. 616 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика обрання, продовження та скасування запобіжних заходів під час дії воєнного стану була предметом дослідження таких вчених, як: І. В. Гловюк, В. А. Завтура, С. О. Касапоглу, О. О. Кравчук, В. В. Михайленко, В. В. Рогальська, Т. Г. Фоміна та багатьох інших юристів, які аналізували її в різних аспектах науки та практики. Зокрема, робота відбувалася в ракурсі оцінки дотримання принципу юридичної визначеності у відповідній процедурі, строків застосування запобіжних заходів, підстав та умов скасування тощо. Проте, як і в будь-якій науці залишаються невирішеними або є спірними окремі питання, що потребують свого додаткового вивчення.

Виклад основного матеріалу. Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 в Україні було введено воєнний стан, який неодноразово продовжувався. Повномасштабна

збройна агресія Російської Федерації проти України стала викликом для всіх громадян нашої країни, державних інституцій, які мають забезпечити її стале функціонування та боротьбу з ворогом у цей складний період. Суспільство зіштовхнулося з потребою формування значного людського ресурсу задля захисту Вітчизни, зокрема мобілізаційного.

Реагуючи на відповідні запити, законодавець постійно трансформує чинне законодавство з метою створення комплексного дієвого механізму протидії збройній агресії. Не є виключенням і кримінальне процесуальне. Так Законом України від 15 березня 2022 року № 2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» [1], розділ IX-1 КПК України доповнено статтею 616, яка унормувала порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміну запобіжного заходу з інших підстав. Основна філософія таких змін полягала в тому, щоб особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, змогла реалізувати свій обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, передбачений ст. 65 Конституції України.

У подальшому ст. 616 КПК України зазнала редакцій, пов'язаних з узгодженням кримінального процесуального, мобілізаційного та законодавства про військовий облік, а також з переліком кримінальних правопорушень, що є перепорою для реалізації механізму, передбаченого ч. 1-3 цієї статті.

Наразі ст. 616 КПК України регламентує порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу або зміну запобіжного заходу з інших підстав.

Як зазначалося вище проблематикою, що є темою статті, займалися й інші юристи. А тому ми розглянемо її лише в окремому аспекті, а саме, оцінимо з наукової точки зору правомірність існування у прокурора імперативних повноважень ініціювати перед слідчим суддею або судом питання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України.

Звертає на себе увагу й той факт, що повноваження, передбачені ч. 1 ст. 616 КПК України, закріплені за прокурорам й відносно правил скасування інших, ніж тримання під вартою, запобіжних заходів для проходження військової служби за призовом на під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу (див. ч. 4 ст. 616 КПК України). А тому за логікою й ці положення закону потребують аналізу на предмет відповідності Конституції України та основним положенням КПК України.

Вбачається, що повноваження прокурора «бути проміжною ланкою» між підозрюваним, обвинуваченим та слідчим суддею, суддею у процедурі, передбаченої ч. 1 ст. 616 КПК України, потрібно розглядати в аспекті розуміння ч. 2, 3 ст. 8 Конституції України, якими встановлено, що вона має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Відповідно до ч. 2 ст. 22 Основного закону конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

посадових і службових осіб (ч. 1-2 ст. 55). Частиною 1 ст. 129 Конституції України закріплено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права, а п. 1, 3 ч. 2 цієї статті встановлено, що основними засадами судочинства є, зокрема: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Розв'язуючи окреслене коло питань, виокремимо три складові, що з нашою точки зору стануть основою остаточного висновку.

1. В аспекті конституційної свободи особи у формі презумпції невинуватості.

Статтею 62 Конституції України визначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Наведена конституційна норма конкретизується та деталізується в КПК України (ст. 17), де зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Отже, до встановлення обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, вона є невинуватою, а поведження з нею має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Висловимо дотичну думку, що до набрання обвинувальним вироком законної сили особа не може бути обмежена в правах, свободах та виконанні обов'язків, передбачених Конституцією України, якщо це не пов'язано з досягненням мети та реалізацією завдань кримінального провадження. В іншому випадку має бути знайдений розумний баланс між конституційними приписами та положеннями кримінального процесуального законодавства. Таким чином, право підозрюваного, обвинуваченого на скасування запобіжного заходу в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України має розглядатися в розрізі презумпції невинуватості, конституційного обов'язку захистити Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України та метою застосування запобіжного заходу - забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам (ризикам), передбаченим ст. 177 КПК України.

2. В аспекті конституційного обов'язку, передбаченого ст. 65 Конституції України.

Статтею 65 Конституції України встановлено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

У ч. 1 ст. 129 Конституції України закріплено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права, а п. 1 ч. 2 цієї статті визначено, що основними засадами судочинства є, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Частина 1 ст. 10 КПК України (зааса «рівності перед законом і судом»), яка співвідноситься з аналогічним конституційним приписом, встановлює, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

У теорії кримінального процесу в загальному вигляді під «рівністю перед законом» розуміють єдиний правовий режим кримінального провадження (процесуальна форма), який забезпечує реалізацію процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження (рівні права, обов'язки щодо участі в процесі та відстоюванні власної позиції), а під «рівністю перед судом» - імперативний обов'язок суду не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, комусь із учасників кримінального провадження.

Право особи на скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу не є правом процесуальним в аспекті можливості його реалізації для захисту своїх інтересів у кримінальному провадженні. Це право, що виникає через усвідомлену громадянську позицію захистити Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, і впливає з конституційного обов'язку громадян України, закріпленого в ст. 65 Конституції України.

Таким чином, процедура скасування запобіжного заходу в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України не є складовою позиції сторони захисту, спрямованою на досягнення власних інтересів у кримінальному провадженні, не може розглядатися в контексті засади рівності перед законом і судом.

3. В аспекті функцій та повноважень прокурора.

Статтею 131-1 Конституції України унормовано, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Тотожні функції прокуратури закріплює й ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», яка визначає, що ними є: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

КПК України не виділяє в окремій нормі функції прокуратури в межах кримінального провадження. Проте, аналіз ч. 3 ст. 22 та ч. 2 ст. 36 КПК України дає право зробити висновок, що ними є: під час досудового розслідування - нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням; під час судового розгляду – підтримання державного обвинувачення.

Змістовний аналіз функцій прокурора та його повноважень, зокрема в рамках кримінального провадження, дає підстави зробити такі висновки:

1) відповідно до чинного законодавства України прокурор не наділений повноваженнями щодо обмеження прав, свобод особи, контролю за їх дотриманням та виконанням особою обов'язків поза межами виконуваних ним функцій, що закріплені ст. 131-1 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», КПК України. У нього відсутні повноваження, пов'язані з наглядом за виконанням особою конституційного обов'язку, передбаченого ст. 65 Конституції України;

2) оцінка статусу прокурора в кримінальному провадженні дає право говорити, що в окремих випадках він опосередковано контролює законність обмеження прав та свобод особи, наприклад, погоджує чи відмовляє в погодженні клопотань про проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів кримінального провадження. Проте, така діяльність здійснюється виключно в контексті нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування слідчим, дізнавачем, функціонуванням оперативних підрозділів. У прокурора відсутні повноваження безпосереднього контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, в порядку передбаченому КПК України. Кримінальне процесуальне законодавство не передбачає попереднього прокурорського контролю перед реалізацією інституту судового контролю у кримінальному провадженні;

3) звертає на себе увагу той факт, що відповідно до концепції, закладеної у КПК України, позиція прокурора має виключне (вирішальне), без якої не може бути прийняте рішення, значення, лише у випадках, пов'язаних з реалізацією обвинувачення (притягнення до кримінальної відповідальності) в кримінальному провадженні. Зокрема:

а) письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором (ч. 1 ст. 276 КПК України);

б) слідчий, дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження лише з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4-1, 9, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру. Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження, у тому числі щодо підозрюваного, з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, крім випадку, передбаченого абз. 4-5 або п'ятим ч. 4 ст. 284 КПК України (абз. 2 ч. 4 ст. 284 КПК України);

в) виключно прокурор складає клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 286, 497 КПК України);

г) обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем (ч. 1 ст. 291 КПК України);

д) лише прокурор має право відмовитися від обвинувачення, змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення в порядку ст. 338-341 КПК України;

е) винятково прокурор має право укласти угоду про визнання винуватості з підозрюваним, обвинуваченим (глава 35 КПК України).

Висновок. Таким чином, крізь призму трьох складових, що виокремлені у статті, можемо зробити остаточний висновок, що повноваження прокурора, передбачені ч. 1 ст. 616 КПК України, а саме, попередній розгляд клопотанням сторони захисту про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу, не узгоджуються з нормативними положеннями, що визначають презумпцію невинуватості, функції прокуратури та конституційним обов'язком особи, передбаченим ст. 65 Основного закону. Отже, ст. 616 КПК України має зазнати змін в цій частині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 15 березня 2022 року № 2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20/ed20240516#n8> Text (дата звернення: 03.02.2026).
-

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 02.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026